

УДК 55.(092)

© С. Г. Половка, 2009

Інститут геологічних наук НАН України

ВИДАТНІ ГІДРОГРАФИ ЄГОР ТА МИХАЙЛО МАНГАНАРІ

Розпочате у 80-х рр. 18 ст. формування чорноморського флоту вимагало будівництва пристаней, верфей та ін., що зумовило початок систематичних гідрографічних досліджень Чорного й Азовського морів.

Важливу роль у картуванні дна й узбережжя Чорного та Азовського морів зіграли військові дослідники (генерали і адмірالی) Г.І. Бутаков, В.І. Зарудний, М.Д. Крїтський, М.М. Кумані, Є.П. Манганарі, М.П. Манганарі, І.О. Шестаков та ін. Доробок у розвиток картографії окремих із названих персоналій досліджено ґрунтовно, інших – вивчено у загальних рисах, проте наукова та громадська діяльність братів Єгора та Михайла Манганарі залишається на сьогодні маловідомою.

Надихнув автора на цю працю академік НАН України Є.Ф. Шнюков, який вболіває, щоб всі імена дослідників та їх внесок у вивчення Світового океану були відомі науковій спільноті.

Військові мореплавці Єгор Петрович та Михайло Петрович Манганарі – видатні гідрографи та картографи, дослідники Чорного, Азовського та Мармурового морів, які чомусь лишилися поза увагою вчених-істориків. Щоб на одну «білу пляму» в історії науки стало менше, нами зроблено спробу на основі доступних літературних та електронних джерел (Internet) висвітлити біографічні відомості, окреслити й довести до громадськості результати наукової роботи, організаційної та громадської діяльності братів Манганарі.

З ім'ям братів Манганарі тісно пов'язане економічне становлення південної частини Росії, а саме: розвиток міст Бердянська, Миколаєва і Севастополя.

Так за наказом генерал-губернатора Новоросійського краю графа М. С. Воронцова, адмірал А. Грейс спорядив експедицію на чолі з капітаном II рангу М.Д. Крїтським і геодезистом М.П. Манганарі, які повинні були відшукати зручне місце для спорудження пристані у Північному Приазов'ї. Восени 1824 р. М.Д. Крїтський та Михайло Петрович Манганарі ретельно обстежили узбережжя та морські води Бердянської затоки та Обіточної коси. Робота була проведена велика, і як результат, у 1827 р. на березі Бердянської затоки було збудовано пристань, яка стала в майбутньому містом Бердянськ [1].

Майбутні військові народилися в сім'ї грецьких дворян.

Єгор Петрович Манганарі (1796–1859) – військовий офіцер у чині генерал-майора (1849) корпусу флотських штурманів, гідрограф-новатор, директор чорноморських і азовських маяків (1849–1857).

Навчався в штурманській роті м. Миколаєва. Брав участь у російсько-турецьких кампаніях (1811, 1828, 1829), а також у бойових діях проти кавказьких горців (1833–1834).

З 1825 по 1827 р. включно він у чині лейтенанта командував військовим бригадом «Николай». Саме під час його командування на цьому судні було здійснено опис берегів Дніпровського лиману (1825), а в 1826 – 1827 рр. опис берегів Чорного та Азовського морів [2; 6; 7].

Михайло Петрович Манганарі (1804–1887) – військовий моряк у чині адмірала, Головний командир Чорноморського флоту, Військовий губернатор міст Миколаєва і Севастополя (1881), учасник російсько-турецької війни (1828–1829), нагороджений орденами IV класу «Святой Георгий Победоносец» та «Святой Владимир», останній з бантом «за хоробрість» та ін., один із співавторів Атласу Чорного, Азовського та Мармурового морів.

Морську кар'єру майбутній адмірал розпочинає в 11 років (1815), поступивши на російський флот гардемариним, і плаває на різних судах у Чорному морі. В 1822 р. йому присвоюють перший офіцерський чин – мічман.

Під час російсько-турецької війни М. П. Манганарі на фрегаті «Рафаил» у складі ескадри Мессера крейсував поблизу турецьких берегів від фортеці Варна до Босфору. З 1829 р. він займається визначенням астрономічних пунктів в Андріанополі (біля м. Константинополя). По закінченню військових дій, продовжує військову службу в м. Миколаєві, де цікавиться гідрографічними дослідженнями в Депо карт. Згодом він у званні капітан-лейтенанта командує шхуною «Забияка» (1840–1843 рр.), на якій під його керівництвом здійснюється зйомка кримського та абхазького узбережжя Чорного моря [2; 6; 7].

Керівництво Адміралтейства, враховуючи, що Михайло Петрович має певний досвід робіт із зйомки акваторії Азово-Чорноморського регіону, оцінивши наукові та організаційні здібності М. П. Манганарі, призначає його начальником гідрографічної зйомки Мармурового моря (1845–1848 рр.). Ініціатором дослідження був видатний російський мореплавець, який у 1813–1825 рр. здійснив три навколосвітні експедиції, один із першовідкривачів Антарктиди, Головнокомандувач Чорноморським флотом (з 1833) адмірал М. П. Лазарєв.

З 1849 по 1853 рр. Михайло Петрович перебуває в Санкт-Петербурзі і має військове звання капітана I рангу, що дозволяє йому займатися підготовкою та виданням першого Атласу Мармурового моря. Повернувшись до Миколаєва, він очолює Гідрографічну службу Чорноморського флоту.

З 1 січня 1881 р. адмірал М. П. Манганарі – головний командир Чорноморського флоту та портів і військовий губернатор м. Миколаєва (до 11 січня 1882 р.) та Севастополя. Бувши впливовою особою, він активно проводив громадську роботу – відкрив рятувальну станцію (з притулком), заснував товариство, яке піклувалося про бідних, і заклав миколаївську громадську бібліотеку (1881). На сьогодні ця бібліотека має у своєму фонді

Рис. 1. Атлас Чорного моря (за братами Манганарі, 1841)

близько 20 творів друку з приватного зібрання адмірала Манганарі. Це книги та часописи з географії, техніки, історії тощо [1; 3; 4].

На початку 1882 р. його переводять до Петербурга на посаду члена Адміралтейства, де він і працював до кінця свого життя. Мешкаючи в столиці Російської Імперії, він, ще за життя, все своє майно передав різним благодійним товариствам міста Миколаєва.

У 1829–1837 рр. брати Манганарі – (М.П. Манганарі в чині лейтенанта; Є.П. Манганарі очолював експедицію) –

на яхті «Голубка» брали участь у гідрографічній експедиції, яка здійснила нову детальнішу зйомку значної частини узбережжя Чорного й Азовського морів. В результаті досліджень цієї експедиції було складено 26 карт, які увійшли до першого змістовного Атласу Чорного моря (рис. 1), який було видано 1841 р. в м. Миколаєві при Гідрографічному Чорноморському Депо капітаном I рангу Є.П. Манганарі. Цей Атлас містить відомості про морські ґрунти, течії і глибини до 300 саженой (180 м) і т. і. [7].

Карти Атласу Манганарі були виконані в проекції Меркатора, їх довготу взято від Пулковської обсерваторії. На цих картах показано відхилення магнітної стрілки, що важливо для морської навігації. До цього Атласу також прикладаються 17 аркушів замальовок видів чорноморських і азовських берегів, на яких детально показано окремі бухти та затоки. Особливу увагу Єгор Петрович і Михайло Петрович Манганарі надавали вивченню рельєфу морського дна, що знайшло відображення на картах Атласу. Зазначимо, що до 1873 р. карти, які склали брати Манганарі, були надійним керівництвом для мореплавців у даному регіоні [5; 7].

Наступними кроками братів Єгора та Михайла у дослідженні

Рис. 2. Фрагменти карти Чорного моря (за братами Манганарі, 1851)

Чорного моря були: книга «Лоція Чорного моря» (рис. 2), яку також було видано 1851 р. в м. Николаєві, складання і видання карт Дніпровського та Бузького лиманів, бухт Геленджика і Севастополя, цілої низки заток та рейдів. На Лоції Чорного моря показані берегова лінія, глибини, течії, напрямки фарватерів, якірні стоянки і т. п. Наведено замальовки маяків і створних стоянок із назвою та характеристикою.

Картографічні документи Манганарі були використані російськими військовими моряками під час Синопської битви (1853). Ці карти давали досить повну уяву про Синопську бухту: її глибину, узбережжя і рельєф дна. На цих картах були позначені якірні стоянки для великих військових кораблів. Ці відомості були використані командуванням російського флоту при обранні вигідної позиції для розташування російської ескадри під час битви з турецьким флотом, що відбулося на результаті цих бойових дій.

Через 100 років Атлас і Лоція Чорного моря, що базувалися на вимірах братів Манганарі, знову послужили флоту. Ці матеріали були використані для складання радянських морських карт і карти закордонних берегів Чорного моря.

Наукова та громадська діяльність братів Єгора та Михайла Манганарі – видатних гідрографів, військових мореплавців, дослідників Чорного, Азовського й Мармурового морів – ще одна яскрава сторінка славетної історії розвитку чорноморського флоту та вивчення Азово-Чорноморського регіону у ХІХ столітті.

1. Государственный архив Николаевской области. - Ф. 230. - Оп. 1. - Д. 4. - Л. 22.
2. *Крючков Ю. С.* Исследователи Черного моря. - Газета «Южная правда» от 15.11.1986.
3. *Крючков Ю. С.* История Николаева. МП «Возможности Киммерии». - Николаев, 1996.
4. *Левченко Л. Л.* История Николаевского и Севастопольского военного губернаторства 1805 - 1900. - Николаев, 2006.
5. Лоция Черного и Азовского морей / Изд. Главного гидрографического управления, СПб., 1903.
6. Михаил Петрович Манганари: [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайту: <http://www.shiphistory.navy.ru>
7. *Пряхин Ю. Д.* Братья Манганари в истории России // Из глубины времен. - Вып. 12. - Санкт-Петербург, 2000. - С. 124 - 137.